

СИСТЕМА ПРОЕКТУВАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УСПІШНОСТІ ПРОЦЕСУ АДАПТАЦІЇ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ДО ВИМОГ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядається проблема забезпечення успішності процесу адаптації молодших школярів до вимог навчального процесу через систему проєктувальних завдань. Розглянуто види адаптації (психічна, фізіологічна, соціальна, соціально-психологічна), розкрито сутність методу проєктів, подано класифікацію проєктів, наведено деякі проєктувальні завдання на прикладі роботи над проєктом, показано вплив проєктувальних завдань на адаптацію молодших школярів.

Актуальність проблеми. В умовах сучасних змін у соціальній, політичній, економічній сферах життя Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній та життєвий простір Європи. У державі здійснюється модернізація освітянської діяльності, метою якої є створення умов, за яких більшість людей, скориставшись усіма здобутками й перевагами національної системи освіти та науки, стануть соціально мобільними, активними й творчими в європейському співтоваристві.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закон України "Про освіту" утверджують дитину як найвищу цінність, а одним із головних напрямів освітянської діяльності визначають стратегію забезпечення життєздатності дитини, що передбачає її гармонійну адаптацію та функціонування в соціальному середовищі.

Тому нині проблема адаптації молодшого школяра до засвоєння сукупності суспільних норм і правил поведінки як запоруки успішної діяльності у процесі навчання та подальшому дорослому житті набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням проблеми адаптації молодших школярів займалися Л. І. Божович, Н. І. Гуткіна, Т. Т. Кравцов, Є. Є. Кравцова, які розглядали систему взаємовідносин дитини з оточуючим світом. Цілісним підходом до проблеми шкільної дезадаптації вирізняються дослідження Б. М. Головка, О. А. Головка, В. Є. Кагана, І. В. Крук, О. Ю. Осадько та ін.

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури показав, що проблему адаптації вивчали вчені різних галузей знань: філософії, медицини, біології, психології, педагогіки тощо, що зумовило відмінність підходів не лише до розв'язання питань з цієї проблеми, а й до трактувань поняття "адаптація" та визначення її видів.

Під адаптацією (від лат. *adapto* – пристосовую) розуміємо динамічний процес, завдяки якому рухливі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування розвитку продовження роду. Процес адаптації відбувається тоді, коли в системі "організм – середовище" виникають значні зміни, що забезпечують формування нового гомеостатичного стану, який дає змогу досягати максимальної ефективності фізіологічних функцій і поведінкових реакцій.

Адаптаційний процес торкається всіх рівнів організму: від молекулярного до психічної регуляції діяльності. Вчені виділяють декілька видів адаптації, а саме: психічна; фізіологічна; соціальна; соціально-психологічна.

Психічна адаптація – це процес взаємодії особистості з середовищем, в якому особистість повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих ланок. Процес взаємодії особистості й середовища полягає в пошуку та використанні адекватних способів задоволення основних потреб.

У процесі психічної адаптації відбувається пристосування дитини як особистості до існування у школі згідно з її вимогами та власними потребами, мотивами та інтересами. Психічна адаптація здійснюється шляхом засвоєння норм і цінностей шкільного колективу.

Характерною властивістю особистості є її працездатність, уміння витримувати певні навантаження, тому важливого значення набуває фізіологічна адаптація молодших школярів, адже саме у школі учень проводить більшість часу свого активного життя за період навчання. Фізіологічна адаптація – це сукупність фізіологічних реакцій, що лежать в основі пристосування організму до змін навколишніх умов і спрямованих на збереження відносної сталості його внутрішнього середовища. У результаті фізіологічної адаптації підвищується стійкість організму до холоду, тепла, нестачі кисню, змін барометричного тиску та інших чинників. Дані медичних обстежень свідчать про те, що близько 50 % оглянутих молодших школярів мають різні відхилення від норми, що впливає на успішність навчання в школі.

Адаптація соціальна – інтегративний показник стану дитини, який відображає її здатність адекватно сприймати навколишню дійсність, ставлення до людей, подій вчинків, уміння спілкуватися, вчитися, працювати, відпочивати, регулювати поведінку відповідно до сподівань інших.

Біологічна організація людини є основою, на якій будується психічна і соціальна діяльність людини, включаючи й адаптивну. Фізіологічна адаптація виникає під впливом спадкового механізму людини, що підкріплюється психічною адаптацією, або мотивується психікою людини у процесі відповідної адаптації. Тому причини, що детермінують як біологічну, так і психічну адаптацію, мають соціально зумовлений характер – зміни соціальної дійсності. Крім того, й сама людина є продуктом соціальних відносин. Тобто і біологічна, і психологічна адаптація – явища соціально зумовлені, і в цьому розумінні їх можна назвати "соціально-біологічними", "соціально-психологічними". Причому, детерміновані соціальними причинами явища обох видів адаптації мають соціальний характер. З таких позицій соціальна адаптація (у широкому розумінні), що містить зумовлені біологічну та психологічну адаптації, а також власне соціальну, є не чим іншим, як адаптацією людини загалом.

Важливою складовою адаптаційного процесу, як зазначає С. П. Нечай, є емоційне реагування організму на навколишнє середовище [1].

Під соціально-психологічною адаптацією молодших школярів варто розуміти пристосування учнів до умов навчально-виховного процесу у школі шляхом установлення стійких міжособистісних стосунків між дитиною, учителем та членами первинного колективу на основі спілкування (за О. І. Проскурняк) [2: 9].

Основними критеріальними характеристиками соціально-психологічної адаптації дітей (за Т. М. Лазоренко) є: ефективність навчальної діяльності; засвоєння шкільних норм поведінки; успішність соціальних контактів; емоційне благополуччя; взаємодія (у тому числі спілкування) молодшого школяра з людьми, що його оточують [3: 3].

Якщо навколишнє середовище ставить перед особистістю молодшого школяра такі вимоги, до яких йому важко пристосуватися, виникає загроза дезадаптації.

Дезадаптація – це формування неадекватних механізмів пристосування людини до умов навколишнього середовища, порушень у поведінці, конфліктних стосунків, психогенних захворювань і реакцій, підвищеного рівня тривожності, дисгармонійного розвитку особистості.

Якщо учень не в змозі пристосуватися до вимог, які висуває перед ним школа, виникає шкільна дезадаптація – втрата дитиною навчальної мотивації, низька успішність, конфліктність у спілкуванні з учителями й однолітками, схильність до асоціальної поведінки, низька самооцінка, домінування негативного емоційного напруження.

Мета статті полягає у розкритті впливу проєктувальних завдань на адаптацію молодших школярів до вимог навчально-виховного процесу.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою людиною у житті молодшого школяра, що допомагає йому адаптуватися до нових умов школи є вчитель, ставлення якого має велике значення для молодшого школяра, тому вчителю вкрай необхідно розуміти причини неадекватної поведінки учнів класу, вміти створювати доброзичливу атмосферу, добирати завдання, в яких учень має можливість виявити доброзичливе ставлення та повагу до інших. Ефективним засобом забезпечення успішності процесу адаптації молодших школярів є проєктувальні завдання.

Проєктуванню та методу проєктів присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних науковців. Дослідниками розроблено низку класифікацій та типологічні ознаки проєктів (Е. Г. Арванітопуло, Є. С. Полат), визначено етапи проєктів та їх структуру (В. В. Гузєєв, Г. К. Селевко, І. Д. Чечель), розроблено психолого-педагогічні умови впровадження методу проєктів у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи (Е. Г. Арванітопуло, Н. Ю. Пахомова, М. Л. Пелагейченко, Т. Ю. Подобєдова, Н. І. Поліхун, Н. Б. Самойленко, С. М. Яшук) та вищих навчальних закладів (В. Ю. Стрельніков), досліджено умови формування професійної компетенції засобами методу проєктів (М. В. Елькін), виявлено особливості проєктування виховного процесу (О. М. Коберник, І. І. Коновальчук, Є. Ю. Литвиновський).

Проєктування – діяльність, спрямована на створення проєкту.

Проєкт – спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми, що є важливою та цікавою для учнів, яка має бути завершена практичним результатом, оформленим у вигляді конкретного продукту діяльності [4: 36].

Сучасні науковці активно досліджують метод проєктів. Зокрема, О. Мариновська зазначає, що під словосполученням "метод проєктів" багато дослідників розуміють і певний комплекс ідей, і достатньо чітку педагогічну технологію, і конкретну практику роботи педагогів, і систему організації навчання. Спостерігається варіативність трактувань, однак, виконується одна важлива функція – вирішення проблеми на основі свідомого прийняття суб'єктом мети [5: 22]. Поліфункціональність методу проєктів пов'язана зі специфікою завдань, що призводить не тільки до різного термінологічного тлумачення методу проєктів, але й розширення сфери поліфункціональності. Відповідно до змістового та процесуального наповнення, метод проєктів визначають як метод навчання, педагогічну технологію, систему навчання, форму його організації, педагогічну модель. Г. Селевко розглядає метод проєктів як педагогічну технологію за такими параметрами:

- рівень і характер застосування (метатехнологія – може застосовуватись на різних ступенях освіти);
- філософська основа (залежить від позиції суб'єкта);

- методологічний підхід (дослідницький та діяльнісний);
- провідні фактори розвитку (психогенні та соціогенні);
- наукова концепція освоєння досвіду (діяльність і розвиток);
- орієнтація на особистісні сфери і структури (знання, вміння та навички; сфера діяльнісно-практичних якостей);
- характер змісту (адаптивно-варіативний);
- вид соціально-педагогічної діяльності (управління);
- тип управління навчально-виховним процесом (вчитель-консультант, самоуправління учнів);
- домінуючі методи (проблемні);
- організаційні форми (альтернативні);
- домінуючі засоби (вербальні, програмовані, практичні);
- напрям модернізації (на основі активації);
- характер виховних взаємодій (особистісно-орієнтований) [6: 229].

Дослідник О. Новіков звужує метод проєктів до форми організації навчання на підставі комплексного характеру діяльності всіх його учасників щодо отримання освітнього продукту за певний проміжок часу, вирішення конкретних проблем, набуття знань, які за дидактичним значенням виходять за межі певного навчального предмета та пов'язують учня з реальними соціальними проблемами [7].

Отож, підсумувавши різні позиції дослідників щодо сутності методу проєктів, можна стверджувати, що метод проєктів завжди зорієнтований на самостійну діяльність суб'єктів (учитель / викладач, учень / студент, керівник), яка реалізується на підставі використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого – необхідність інтегрування знань, уміння використовувати знання з різних галузей науки, техніки [8: 3]. Це інструмент, який створює унікальні передумови для розвитку самостійності учня в осягненні нового, стимулюючи його природну допитливість та творчий потенціал. Метод проєктів вважають перспективним тому, що він спрямований на зв'язок із реальною життєвою практикою, створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію до навчання, сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, забезпечуючи успішність процесу адаптації молодших школярів до процесу навчання.

З огляду на різні підходи щодо класифікації проєктів у педагогічній літературі, пропонуємо розрізняти їх та такими параметрами (за Є. С. Полат):

- домінуюча діяльність у проєкті (дослідницькі, творчі, рольові, ігрові, інформаційні, практико-орієнтовані);
- предметно-змістова галузь (монопроєкт, міжпредметний проєкт);
- склад учасників (індивідуальні, колективні, парні, групові);
- характер партнерських взаємодій між учасниками (кооперативні, змагальні, конкурсні);
- характер контактів учасників (клас, школа, місто, країна);
- характер координації проєкту (безпосередній, прихований);
- тривалість його виконання у часі [4].

Інформаційні проєкти спрямовані на навчання цілеспрямованого збирання інформації, де кінцевим продуктом може бути лист, опитування, оформлення стенду. Дослідницькі проєкти вимагають чіткого визначення загальної проблеми дослідження, його головної мети, конкретних завдань та методів розв'язання. Ігрові проєкти передбачають виконання ігрових ролей у моделях і можуть здійснюватися у формі уявної подорожі, конференції, журналістського розслідування. У творчих проєктах не завжди можна чітко визначити структуру. Продуктом творчого проєкту можуть бути вірші, оповідання, казки, малюнки, колажі. Кінцевим продуктом практичних проєктів може стати газета, веб-сторінка, суспільна акція.

Але це не єдиний підхід до класифікації проєктів. Низка сучасних дослідників [9: 59] подають, доповнюють, розширюють класифікацію проєктів: створювальний; споживчий; проєкт розв'язання проблем; фізико-математичний; технічний; проєкт-вправа.

Сучасні дослідники мають різні точки зору щодо ефективності та результативності індивідуальних (персональних) або групових проєктів та їх використання. Є. С. Полат вважає, що ефективність роботи значно зростає, якщо в ній приймає участь група співдружності. У проєктній групі формуються навички співдружності; проєкт може бути виконаний найбільш глибоко та різнобічно; на кожному етапі виконання проєкту є свій ситуативний лідер (лідер-генератор ідей, лідер-дослідник, лідер-оформлювач); у межах проєктної групи можуть бути підгрупи, які пропонують різні рішення та шляхи розв'язання проблеми, виникає елемент змагання, підвищується мотивація учасників до навчання. Все це впливає на успішність процесу адаптації молодших школярів.

Особливість проєктування на уроках у початковій школі полягає в тому, що ця діяльність спрямована не на інтеграцію фактичних знань, а на їх застосування та набуття нових (також і шляхом самоосвіти) у процесі практичної діяльності.

При розробці проєктувальних завдань для учнів молодших класів учитель передбачає, що у процесі їх виконання учні, працюючи у групах або парами, набудуть навичок навчання у співробітництві, дискутуванні,

проведенні невеликих досліджень, виконанні різних соціальних ролей, висловлюванні своїх думок, відстоюванні їх, а також у толерантному ставленні до думок та ідей інших членів групи.

Так, у ході роботи над проектом "Здоровенькі були" (в межах навчального предмету "Я і Україна") вчитель запропонував учням 3 класу відповісти на запитання: "Яким чином їжа впливає на наше здоров'я?". У процесі виконання проєктувальних завдань учні дізнавалися про вітаміни, білки, жири та вуглеводи. З метою визначення найулюбленіших сніків молодших школярів, проведено соціологічне дослідження, вивчено складові компоненти чіпсів і сухариків та їх вплив на організм людини, зроблено висновки, запропоновано інші продукти для вживання на перерві та обґрунтовано цей вибір. Результатом роботи над цим проектом став бюлетень із порадами щодо забезпечення правильного харчування.

Проєктувальні завдання створюють позитивний емоційний стан на уроці, мотивують учнів до навчання та спілкування між собою. Завдяки таким завданням створюються ситуації успіху, молодші школярі вчаться допомагати один одному, отримують задоволення від процесу розв'язання подібних завдань. Унаслідок застосування проєктувальних завдань школа не перестає бути цікавою для молодших школярів.

Таким чином, ми розглядаємо соціальну адаптацію як інтегративний показник стану дитини, який відображає її здатність адекватно сприймати навколишню дійсність.

Висновки. Проєктувальні завдання є ефективним засобом забезпечення успішності процесу шкільної адаптації молодших школярів, адже при їх виконанні зберігається мотивація до навчання, учні набувають навичок спілкування з однолітками та дорослими, збагачують свій соціальний досвід, відчувають себе успішними завдяки особистому внеску у спільну працю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Нечай С. П. Адаптація дітей-сиріт молодшого дошкільного віку до умов дитячого будинку засобами музично-театралізованої діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Теорія і методика професійної освіти" / С. П. Нечай. – К., 2001. – 18 с.
2. Проскурняк О. І. Соціально-психологічна адаптація учнів молодших класів допоміжної школи-інтернату: автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.08 "Спеціальна психологія" / О. І. Проскурняк. – К., 2004. – 22 с.
3. Лазоренко Т. М. Психологічна адаптація до процесу навчання дітей 6 – 8 років із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.08 "Спеціальна психологія" / Т. М. Лазоренко. – К., 2002. – 16 с.
4. Полат Е. С. Метод проєктів / Е. С. Полат // Метод проєктів в університетському освітньому процесі : сб. науч.-метод. статей. – Вып. 6. – Минск : БГУ, 2008. – С. 34–42.
5. Мариновська О. Метод проєктів як форма відображення проєктної культури в освіті. Історико-педагогічна ретроспектива та особливості використання в НВП / О. Мариновська // Управління освітою. – 2008. – № 16. – С. 19–29.
6. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – 816 с.
7. Новиков А. М. Образовательный проект / А. М. Новиков. – М. : Эгвес, 2004. – 120 с.
8. Соценко Г. Метод проєктів. Сутність, вимоги до використання, етапи роботи / Г. Соценко // Початкова освіта. Методичний порадник. – 2006. – № 40. – С. 3–8.
9. Башинська Т. Проєктувальна діяльність – основа взаємодії вчителя та учнів / Т. Башинська // Початкова школа. – 2003. – № 7. – С. 59–62.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Шкільова А. М. Система проєктувальних завдань як умово забезпечення успішної адаптації молодших школярів до вимог навчального процесу.

В статті розглядається проблема забезпечення успішної адаптації молодших школярів до вимог навчального процесу через систему проєктувальних завдань. Розглянуті види адаптації (психологічна, фізіологічна, соціальна, соціально-психологічна), розкрито сутність методу проєктів, приведена класифікація проєктів, розкриті деякі проєктувальні завдання і показано їх вплив на адаптацію молодших школярів.

Shkilyova A. M. The System of the Project Tasks as the Basis Ensuring a Successful Adaptation of Junior Pupils to the Requirements of the Educational Process.

The article discusses the problem of ensuring a successful adaptation of junior pupils to the requirements of the educational process through the project tasks. Also the types of adaptation (psychic, physiological, social, social-psychological), the essence of the project method, a classification of projects are shown. The article depicts some project tasks and shows their influence on the adaptation process of the younger pupils.